

Csemáné Dr. Váradi Erika: (egyetemi docens, Miskolci Egyetem ÁJK Bűnügyi Tudományok Intézete Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék)

ÉLETKOR ÉS BELÁTÁSI KÉPESSÉG A NÉMET ÉS OSZTRÁK BÜNTETŐJOGBAN – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL EGYES KÉRDÉSEKRE

A német és osztrák szabályozás főbb pontjai

A német Jugendgerichtsgesetz¹¹ (vom 4. August 1953) és az osztrák Jugendgerichtsgesetz¹² (vom 20. Oktober 1988) a fiatalok irányadó speciális anyagi jogi, eljárásjogi és büntetés-végrehajtási jogi szabályokat összefoglaló törvények.

A német és osztrák fiatalokra vonatkozó büntetőjogi szabályozást elhelyezve az európai államok büntetőjogi modelljeinek rendszerében, mindkét állam azonos csoportba tartozik: a fiatalok önálló büntető-igazságszolgáltatási rendszere, az ezt meghatározó önálló büntető-igazságszolgáltatási törvény, valamint az életkoron túli egyéb büntethetőségi feltétel megléte jellemzi mindkettőt.

E megoldások alapját az az uralkodó felfogás¹³ adja, mely szerint a *bűnelkövetés* tulajdonképpen egy olyan *vészjelzés*, mely alkalmat ad a fiatalok életébe történő beavatkozásra (Anlaßtat). A fiatal e cselekménnyel lép ki az ismeretlenségből és problémái, melyek a cselekmény elkövetéséhez vezettek, most felszínre kerülhetnek.

A bűnelkövetés egyben a szocializációs folyamat kudarcát is jelenti, ezért a szankció célja nem lehet más, mint a *nevelés*. Ennek minél megfelelőbb és célirányosabb volta érdekében fel kell deríteni mindent, ami az elkövetéssel kapcsolatos - okát, hátterét, előzményeit - és a szankcionálás során ennek ellenében kell hatni.

Ezen intézkedések célpontja csakis egy konkrét fiatal, az adott cselekmény elkövetője lehet, a kiszabott szankciónak az ő érdekeit kell szolgálniuk, visszaesését megakadályozniuk. Ezért a szankció célja csakis a *speciálprevenció* lehet.

¹¹ továbbiakban DJGG

¹² továbbiakban ÖJGG

¹³ A. Böhm (1985): Einführung in das Jugendstrafrecht. 2. Aufl. München; F. Schaffstein-W. Beulke (2002): Jugendstrafrecht. Eine systematische Darstellung. Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart.

Ezzel összefüggésben a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi gondolkodást *elsősorban* nem a tett-, hanem a tettesközpontúság, a szankciót pedig nem a proporcionalitás, hanem a „személyiség-arányosság” jellemzi. (Így pl.: a büntetőjogi felelősségre-vonástól az ügyész az „ügyészi diverzió keretében” emberölés kísérlete esetén is tekintett már el és szüntette meg az eljárást.¹⁴) A bűncselekmény súlya tehát kizárólagos kritériumot nem jelenthet a legmegfelelőbb eljárési megoldás alkalmazása vagy annak kizárása szempontjából.

Ez a megközelítés áthatja mind a német, mind az osztrák törvényt, széles kört engedve az eljárás mellőzésének, elterelésnek, intézkedéseknek, különösen a javító-nevelő-jellegű jogkövetkezményeknek.

Így például az osztrák törvény a különleges körülmények figyelembevételének rögzítésével kihangsúlyozza a speciálprevenció generálprevenció feletti elsőbbségét: az egyes intézkedések alkalmazásakor tekintettel kell lenni arra, hogy a büntetőeljárás lefolytatása vagy a büntetés kiszabása valóban elkerülhetetlen-e annak érdekében, hogy megelőzhessék újabb büntetendő cselekmények elkövetését.¹⁵ Ezt a célt szolgálja az is, hogy a bíróság a fiatalkorú elkövető bűnösségét büntetés kiszabásának mellőzésével is megállapíthatja. Eszerint, ha a fiatalkorú által elkövetett bűncselekmény miatt csak csekély súlyú büntetést kellene kiszabni, a bíróság eltekint a büntetés kiszabásától, amennyiben feltehető, hogy a bűnösség kimondása önmagában elegendő a törvénysértő további büntetendő cselekményektől való visszatartásához.¹⁶

Az életkor megjelenése a német-osztrák szabályozásban

Szemben a magyar - és sok más országban is elterjedt - megoldással, a német és az osztrák törvény *nem húz szigorú határvonalat* az egyes életkorban lévő elkövetők közé, hanem – mintegy előremenne az Európa Tanács 2003. évi 20. számú ajánlásának – kellő rugalmasságot és átjárhatóságot biztosít az egyes életkori kategóriák között. (ET R(2003)20.sz. ajánlása: „fiatalkorú olyan személy, aki elérte a büntetőjogi felelősség alsó korhatárát, de nem érte el a nagykorúságot (felnőttkort)” A fiatalkor azonban – mondja az ajánlás - jogi kategória.)

Az életkor alapján mindkét törvény három csoportra osztja az elkövetőket:

- a 14. életévét be nem töltött személyek gyermekkorúnak minősülnek és nem büntethetőek (StGB 19.§, öJGG 1.§ 1., 4.§ (1))

¹⁴ Rundschreiben von Justizminister Rheinland-Pfalz, Juristische Blätter 1987/189.

¹⁵ öJGG 14.§.

¹⁶ öJGG 12.§.

- a 14. életévüket már betöltött, de a 18. életévüket még meg nem haladottak fiatalok, akikre a tárgyalta törvények terjednek ki (dJGG 1.§ (2), öJGG 1.§ 2., 4.§ (2))
- a 18. életévüket betöltött elkövetők a felnőttkorúak; e csoporton belül ismeri a német törvény a fiatal felnőttek kategóriáját; ide a 18. és 21. életév közötti bűnelkövetőket sorolja (dJGG 1.§ (2))

A törvények azonban átmenetet biztosítanak a különféle életkori kategóriák – különösen a 14. életév - esetén. Ennek eszköze a büntethetőség egyéb feltételének előírása.

dJGG 3. §: „A *fiatalkorú* büntetőjogilag csak akkor felelős, ha a cselekmény elkövetése idején *erkölcsi és szellemi fejlődése* folytán *elég érett* ahhoz, hogy cselekményének jogellenességét felismerje, s e felismerésnek megfelelően cselekedjék. Egy olyan fiatalok nevelésére, aki érettségének hiányában büntetőjogilag nem vonható felelősségre, a bíró hasonló intézkedést rendelhet el, mint a gyámügyi bíró.”

öJGG 4. § (2): „*Nem vonható* büntetőjogilag *felelősségre* a kiskorú, ha

- gyermekkorú
- fiatalok, aki bűncselekményt követett el, amennyiben
 1. meghatározott okokból még *nem elég érett* ahhoz, hogy cselekményének jogellenességét felismerje vagy e felismerésnek megfelelően cselekedjék (büntethetőséget kizáró ok).
 2. az a 16. életévét még meg nem haladott fiatalok, aki vétséget követett el, bűnösségének foka csekély, és a fiatalokra vonatkozó büntetőjogi szabályok alkalmazása sem szükséges ahhoz, hogy őt a jövőben újabb büntetendő cselekedetektől visszatartsák (feltételes büntethetőséget kizáró ok).
 3. az StGB (felnőttekre vonatkozó Büntető Törvénykönyv) 42. §-ában megjelölt feltételek fennállnak.”

A fiatal felnőttekkel kapcsolatosan a német törvény tartalmaz speciális szabályozást.

dJGG 105. § „(1) Ha egy *fiatal felnőtt* olyan bűncselekményt követ el, melyet az általános szabályok büntetni rendelnek, akkor a bírónak a *fiatalkorúakra vonatkozó szabályokat* ... kell alkalmazni, ha

1. *személyiségének összképe* ..., cselekményének elkövetése idején *egy fiatalok erkölcsi és szellemi színvonalának* felelt meg, vagy
2. a tett *elkövetésének módja*, körülményei, háttere a *fiatalkorúak* bűnelkövetésének *jellegzetességeit* mutatja.”

Ennek hiányában az általános szabályok az irányadók.

Az életkor – azaz a betöltött 14. életév – mellett a törvények feltétellel teszik tehát az érettség megfelelő fokának meglétét. A fiatalkorúaknak a bűncselekmény elkövetésekor kellően érettnnek kell lenniük ahhoz, hogy cselekményük jogellenességét felismerjék vagy e felismerésnek megfelelően cselekedjenek.

A német törvény az érettséggel kapcsolatosan az erkölcsi és szellemi fejlődésről ír, míg az osztrák törvény meghatározott okokra utal. Bár a megfogalmazások ellentétes jellegűek, tartalmilag azonos kört ölelnek fel, hiszen az érettség mindkét esetben azonos elemekből áll: a belátási és az akarati képességből.

Az érettség és elemei

A fiatalkorú büntethetőségének központi eleme az érettség. A fogalom lényege egy adott személy normákhoz való viszonyulási képessége – azaz a normák ismeretének illetve e normák beépítésének képessége. Az érettség megléte nem attól függ, állítják a szakemberek, hogy a fiatal el tudja-e mondani, mi megengedett vagy tilalmazott, hanem hogy képes-e ezt a tudást alkalmazni, mindennapi életében érvényre juttatni.

Az érettség fogalma nem egy általános mérce alapján meghatározható kategória, hiszen függ a fiatal személyiségétől, szellemi adottságaitól csakúgy, mint a környezet szocio-kulturális gyökereitől, jellemzőitől.

Értelmi, szellemi fejlődése alapján a fiatalkorú akkor minősül érettnnek, ha racionálisan különbséget tud tenni a jogszerűség és a jogellenesség között, megérti a normák tartalmát és az összefüggéseket¹⁷. Azonban annak a felismerése, hogy egy meghatározott magatartás tilalmazott, még korántsem elegendő a büntetőjogi felelősség megalapozásához!

Ehhez egy viszonylagos erkölcsi érettség is kell. A fiatalnak képességei fejlődési útján el kell jutnia arra a szintre, hogy a jogszerű és a jogellenes közötti különbségtételt saját egyéni magatartására is vonatkoztatni tudja (azaz az elméletet a gyakorlatban is tudja alkalmazni). Egy ilyen képesség megléte egyfajta tudatosságot¹⁸ feltételez, egy etikai értékrendszer kiépülését, amely a fiatal

¹⁷ Lásd erről például: J. Renzikowski (1990): Forensische Psychiatrie und Strafrechtswissenschaft. NJW S. 2910. vagy H. Ostendorf (1991): Jugendgerichtsgesetz. Kommentar. 2. Auflage. Köln, Berlin, Bonn, München.

¹⁸ U. Eisenberg (1993): Jugendgerichtsgesetz mit Erläuterungen. 5. Auflage, München. § 3 Rn. 15 mwN.

számára zsinórmértékül szolgálhat. Az alapvető erkölcsi értékek megsértése ugyanis általában valamilyen jogsértést is megalapoz.¹⁹

Ez a megközelítés jelenik meg akkor, amikor a német/osztrák szakirodalomban az érettséget - ebben az összefüggésben - többnyire, mint egyfajta „szociális érettség”-et határozzák meg, értelmezik. Hiszen a fiatalok adott magatartása a társadalmi kötöttségek, a közösség, mint közeg megléte miatt minősülhet jogellenesnek, s a fiatalokéknak épp e társadalmi kötődése miatt kell jogkövető magatartást tanúsítani.²⁰ Nagyon fontos tehát, hogy a fiatal önmagát, mint egy közösség tagját határozza meg²¹, amelyben saját szükségletei, vágyai szemben áll(hat)nak más individuumokkal és azok érdekeivel.

Az értelmi és erkölcsi érettség csak akkor releváns a fiatalok büntetőjogi felelőssége szempontjából, ha ezek egy speciális képességet biztosítanak a fiatal számára: a képességet arra, hogy „felismerje cselekménye jogellenességét és képes e felismerésének megfelelően cselekedni.”

Ezzel persze még nem tisztázott, hogy a fiatalok mikor birtokolja a felelősségre vonáshoz szükséges érettséget. Ennek megállapításához egyéb elemeket kell megvizsgálni, így például a német JGG-ben a belátási képességet, mint intellektuális elemet és az akarati képességet, mint voluntatív elemet.

A belátási képesség

A belátási képesség lényege, hogy a fiatal felismerje cselekménye jogellenes voltát. Azaz azt várják el tőle, hogy éppúgy meg tudja ítélni egy meghatározott magatartás jogellenességét, amennyire azt egy felnőtt képes megtenni. Fel kell(ene) ismernie, hogy cselekménye az emberek rendezett együttélésével összeegyeztethetetlen és ezért a jogrend nem tűri el. A cselekmény materiális jogellenességének felismerése nem teszi szükségessé, hogy a fiatalok saját magatartását úgy értékelje, mint egy büntető törvénybe ütköző bűncselekményt. Ugyanakkor az a belátási képesség megállapításához nem elegendő, ha a fiatal az adott magatartást csak erkölcsstelennek, vagy az erkölcsi-etikai normákba ütköző cselekménynek tartja (értékeli).²²

A belátási képesség meglétének feltétele a jogszerű/jogkövető és a jogellenes viselkedés közti döntés értéktudatossága, az erkölcsi követelmények biztos ismerete, biztos tudás a játék, a csíny, a bűncselekmény közti különbségtételre.²³

¹⁹ F. Schaffstein-W. Beulke (1991): Jugendstrafrecht. 10. Auflage, Stuttgart, Berlin, Köln. § 7 II 1

²⁰ U. Eisenberg (1993): Jugendgerichtsgesetz mit Erläuterungen. 5. Auflage, München. § 3 Rn. 15

²¹ H. Wegener (1981): Einführung in die forensische Psychologie. 1. Auflage, Darmstadt. S. 158.

²² U. Eisenberg (1993): Jugendgerichtsgesetz mit Erläuterungen. 5. Auflage, München. § 3 Rn. 16

²³ W. Bender (1965): Jugendgerichtsgesetz. Loseblatt-Erläuterungsbuch für die Praxis. Berlin, Frankfurt, Stand 1. April. JGG § 3 Rn. 4

A belátási képesség megléte függ a cselekmény jellegétől is. A büntető törvénykönyvek minden országban szép számmal tilalmaznak olyan magatartásokat, amelyek jogellenességével a gyerekek is tisztában vannak. Fontos tétel, hogy nem elegendő, ha a fiatalkorú általában meg tudja különböztetni egymástól a jogszerűt és a jogelleneset, és valamely magatartásról el tudja mondani: ez jogellenes. Az is fontos, hogy a saját konkrét cselekményét is el tudja helyezni ebben a rendszerben, s felismerje: a jogrend az adott (konkrét) magatartás tanúsítását nem engedélyezi.

A belátási képesség vizsgálata különösen fokozott kell legyen többes elkövetés esetén, vagy egy minősített eset kapcsán. Ekkor minden egyes cselekmény és minden minősítő körülmény kapcsán külön vizsgálandók e képességek. (Így például, hogy a fiatalkorú képes volt-e az általa megvalósított minősítő körülményekben kifejezésre jutó nagyobb fokú jogellenesség felismerésére.²⁴)

Az akaratú képesség

A német törvény a belátási képesség mellett előírja a megfelelő akaratú képesség meglétét is. Annak a ténynek a felismerése, hogy valami jogilag tiltottat teszünk, „a motívumok harcában, mint a cselekmény által meghatározott ellenmotívum” jelenik meg.²⁵

A helyes felismerése és a helyes megcselekvése (azaz a helyes magatartás tanúsítása) mindenestre olykor két különböző dolog. Épp a fiatalokra jellemző, hogy cselekedeteik gyakran nem észérvekkel vezéreltek, hanem indulatokon, érzelmi spontaneitáson alapulnak.²⁶ Márpedig ha egy fiatalban az adott magatartás tanúsítása iránti vágy a meghatározó az értelem adta felismeréssel szemben, és ha ezt a vágyat a fiatal nem képes kellőképpen uralni, akkor mindez az érettséghez szükséges akarat-kialakulási képesség hiányának megállapításához vezethet. Ilyen érzelmi spontaneitás, a vágyak, ösztönök elsősége különösen a szexuális indíttatású bűncselekmények körében figyelhető meg. A serdülőkor alatt felébredő nemi ösztön a helyes magatartás felismerése és a jogellenes magatartás megfelelő értékelése ellenére is legyőzhet minden gátlást.

Az akaratú képesség meglétének vagy hiányának megállapítása során különös figyelemmel kell lenni bizonyos speciális körülményekre, amelyek az eset kialakulásával (is) összefüggnek. Ilyennek értékelhető az a szituáció, amelyben a fiatalkorú pszichikai nyomásnak volt kitéve. Ezekben az esetekben ugyanis - a jogellenesség felismerése mellett is - még nehezebb a külső körülmények miatt

²⁴ F. Schaffstein-W. Beulke (1991): Jugendstrafrecht. 10 Auflage, Stuttgart, Berlin, Köln. § 7 II 1 c)

²⁵ F. Schaffstein-W. Beulke (1991): Jugendstrafrecht. 10 Auflage, Stuttgart, Berlin, Köln. § 7 II 2

²⁶ H. Ostendorf (1991): Jugendgerichtsgesetz. Kommentar. 2. Auflage. Köln, Berlin, Bonn, München. § 3 Rn. 10

ellenállni. Példaként említhető az az eset, mikor a felnőtt hozzátartozók viszik magukkal a fiatal bűnelkövetéseik alkalmával, vagy a csoportosan, esetleg egy banda tagjaként történő bűnelkövetés. Hisz például az utóbbinál fellépő csoportdinamikai hatás akár ki is zárhatja a fiatal ellenállási lehetőségét.

Az elkövetés időpontja

A kellő érettségnek a bűncselekmény elkövetésekor kell fennállnia. E tekintetben nincs tehát jelentősége annak, hogy az időmúlás eredményeként milyen mértékben fejlődött a fiatal belátási és akarati képessége. Az érettség meglétét mindig az egyes konkrét jogsértésekkel összefüggésben kell vizsgálni; azaz nem az a lényeg, hogy a fiatal általában mennyire érett, mennyire „felnőttes” gondolkodású, milyen fokra jutott szocializációja során.

Több bűncselekmény esetén – például halmazatnál – minden egyes bűncselekménynél külön vizsgálandó az érettség megléte. Ennek eredményeként olyan megállapításra juthat az eljáró hatóság, hogy bizonyos cselekmények kapcsán fennállt, míg – akár ugyanakkor elkövetett – más bűncselekmények esetén viszont hiányzott a kellő érettség. Ezt nevezi a szakirodalom „részleges – vagy relatív - beszámítási képességnek”²⁷.

A hiányzó érettség, mint büntethetőségi akadály viszonya egyéb büntethetőségi akadályokhoz (a kóros elmeállapokra illetve a korlátozott beszámítási képességre vonatkozó rendelkezésekhez)

Az érettség fogalmának törvényi feltételként való szerepeltetésével – akárcsak a kóros elmeállapotnak megfelelő büntethetőségi akadálynál²⁸ - az úgynevezett „biológiai-pszichológiai” (más megközelítésben pszichikai-normatív)²⁹ metódust veszi igénybe a jogalkotó. A büntetőjogi felelősség alapja - és egyben a bűnfelelősségi alapelv teljesülésének kritériuma - a fiatalkorú értelmi és erkölcsi fejlődésének egy meghatározott szintje, mint biológiai feltétel. Ehhez kötődik, mint pszichológiai feltétel, a fiatal érettségen keresztül közvetített képessége a cselekmény jogellenességének felismerésére és az e felismerésnek megfelelő magatartás tanúsítására.

A megfelelő érettség hiánya (pl.: dJGG 3. §) felvetheti egy pszichológiai szempontból kivételes állapot – például a gyengeelméjűség vagy a tudatzavar, stb.

²⁷ R. Brunner (1991): Jugendgerichtsgesetz. 9. Auflage, Berlin, New York. § 3 Rn. 6

²⁸ dStGB 20. §

²⁹ Az elnevezés több szakember szerint nem túl szerencsés, de igen elterjedt a szakirodalomban. Kívánatosabbnak tartanák a „pszichikai-normatív” fogalom alkalmazását. In: G. Wolfslast (2007): Ausgewählte Probleme der Jugendkriminalität und des Jugendstrafrechts. Thema 8.: Die strafrechtliche Verantwortlichkeit nach § 3 JGG. On-line: www.jurawelt.com/download/studentenwelt/seminararbeiten/national/jgg.pdf 12.01.2007.

– (pl.: dStGB 20. §) fennálltát. Tekintettel arra, hogy az érettség hiánya esetén nevelési célzathoz gyámügyi bírói intézkedések rendelkezhetők el³⁰, míg a magyar Btk-beli „kóros elmeállapot”-nak megfelelő esetek fennállta pszichiátriai intézetben való elhelyezést tehet indokolttá³¹, igen fontos jól elkülöníteni egymástól a két esetkört. Természetesen számos különbség nevesíthető a két jogintézmény között – például, hogy a 3. § pozitívan megfogalmazott, míg a 20. § negatívan („bűnösség hiányában cselekedett”), hogy az érettségnek nem általában, hanem csak és kizárólag az adott büntetendő cselekménnyel összefüggésben kell fennállnia, míg a törvényekben felsorolt pszichológiai szempontból kivételes állapotoknak a fiatal pszichés adottságait a maguk teljességében kell uralniuk -, a leglényegesebb döntési lehetőségek a következők:

- amennyiben a fiatal pszichés visszamaradottsága annak eredménye, hogy fejlődése még nem zárult le, és épp ezért ezen lemaradás későbbi kiegyenlítődése várható, úgy a 3. §-t kell alkalmazni – azaz a fiatal kellő érettség hiányában nem lesz büntethető;

- amennyiben e pszichés lemaradás patológikus természetű - például veleszületett gyengeelméjűség következménye -, amely nem, vagy teljesen nem pótolható, a kóros elmeállapotnak megfelelő esetekre irányadó szabályokat kell alkalmazni (StGB 20. §);

- a legvitatottabb, ha a hiányzó belátási vagy akarati képesség egy korábbi patológiás jellegű fejlődési zavar következménye (például egy kora gyermekkori agykárosodás), ugyanakkor e képességek az életkor előrehaladtával valószínűleg kialakulnak vagy javulnak; ez esetben az eljáró hatóság döntési kompetenciájába tartozik, hogy az érettség hiányát vagy a kóros elmeállapotot állapítja-e meg; e döntésénél az vezérli, hogy mit tart a fiatal szempontjából hasznosabbnak;³² ehhez megvizsgálja például az alkalmazható jogkövetkezményeket illetve az elkövető társadalomra, közösségre veszélyességét.

Az érettséggel kapcsolatos rendelkezések más jogintézményekkel is problémás viszonyba kerülhetnek. Így például a felnőttekre irányadó büntetőjogi szabályok ismerik a korlátozott beszámítási képesség intézményét. Ez tartalmilag megfelel a magyar Btk 24. § (2) bek-ben körülírt esetnek, amikor a kóros elmeállapot nem zárja ki, de korlátozza az elkövető beszámítási képességét. Ebben az esetben lehetőség van a büntetések enyhítésére³³. (Hasonlóan a magyar Btk 87. § (2)-ban szabályozott rendelkezéseihez). Fontos elv, hogy a két intézmény együttes megállapítására nem kerülhet sor; azaz nem zárható ki a büntethetőség érettség

³⁰ dJGG 3. §

³¹ dStGB 63. §

³² F. Schaffstein-W. Beulke (2002): Jugendstrafrecht. Eine systematische Darstellung. Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart. S. 67. o.

³³ dStGB 49. § (1)

hiányában, s emellett nem lehet korlátozott beszámítási képességet is megállapítani. (BGH 26, 67) A döntés során elsősorban az vizsgálendő, hogy a hiányzó belátási és cselekvőképesség milyen biológiai ismertetőjegyen alapszik. Ha a fiatal érettségét kellő mértékűnek ítéli meg a bíróság, mellette megállapíthatja a korlátozott beszámítási képesség fennálltát, s alkalmazhatja a büntetés enyhítésére vonatkozó szabályokat. Ilyenre kerül sor a bírói gyakorlatban tipikusan akkor, ha a fiatal jelentős alkoholos befolyásoltság állapotában követte el a cselekményt³⁴. (BGH StrVert 1997, 348.)

Döntés az érettség meglétének kérdésében

Tekintettel az érettség büntethetőségre kiható jellegére és ennek következményeire, illetve a fiatal kíméletére és az eljárás megbélyegző hatására, fontos, hogy az ezt érintő döntés mihamarabb megszülessen. A döntés meghozatala - mely a fiataikorúak ügyészenek, kivételesen pedig, ha erre a vádemelés után kerül sor, a fiataikorúak bírójának kompetenciájába tartozik - sokszor nem könnyű feladat.

Az érettség megállapítására vonatkozó kötelezően követendő módszer nem áll rendelkezésre.³⁵ Alapkövetelmény azonban, hogy a döntési pozícióban lévő hatóság (a fiataikorúak ügyésze illetve a fiataikorúak bírója) személyre szabott, részletes és hiteles vizsgálatot folytasson le. Milyen intézményekre, forrásokra, információkra támaszkodhatnak e döntés előkészítésekor?

Természetesen e körben személyes benyomásuk, tapasztalatuk és saját hivatalos tudomásuk mellett segítségükre vannak a rendőrségnek az elkövetők kihallgatásakor szerzett adatai, csakúgy, mint a Jugendgerichtshilfe, azaz a fiataikorúak bíróságát segítő szervezet nyomozati jelentése. Sőt, a kommentárok arra is kitérnek, hogy az érettség kérdésében való döntésbe a fiataikorúak bíróságát segítő szervezetet be kell vonni³⁶. Az olyan nagy súlyú ügyekben, ahol felmerül a szabadságvesztés-büntetés lehetősége, a vádemelést megelőzően az ügyész és a fiataikorúak bírósága tanácsának elnöke a terheltet ki *ke//* hallgassa. (DJGG 44. §) Ennek során fokozottan vizsgálendő az érettség meglétének kérdése.

A fiataikorúakkal szembeni eljárás legmegfelelőbb szakmai hátterének biztosítását szolgálják azok a törvényi szinten megfogalmazott elvárások, hogy az eljárásban speciális, a pszichológiában, pszichiátriában, pedagógiában, kriminológiában, kriminálbiológiában jártas szakértők is részt vegyenek. Így az

³⁴ a bírói gyakorlat 2 0 / 00 feletti véralkohol-koncentráció mellett fiataikorúaknál már a beszámítási képesség jelentős csökkenését feltételezi

³⁵ R. Brunner (1991): Jugendgerichtsgesetz. 9. Auflage, Berlin, New York. § 3 Rn. 5

³⁶ U. Eisenberg (2004): Jugendgerichtsgesetz. Beck'sche Kurz=Kommentare Bd 48. 10. Auflage, Verlag C.H. Beck München. § 3 Rn. 56.

érettség kérdésében való döntésnél is sor kerülhet szükség esetén szakértői vélemények beszerzésére. Ez elsősorban fiatalkorúakkal foglalkozó pszichológus vagy pszichiáter bevonását jelenti.³⁷

Ezzel a lehetőséggel azonban nem gyakran élnek. Ez részben pergazdaságossági szempontokra vezethető vissza, részben arra, hogy úgy vélik: sért(het)i az arányosság elvét. E szakértői vizsgálatok központi elemét jelenti a fiatal személyiségének feltárása, amely azonban a fiatal privát szférájába való jelentős – sokszor durva - beavatkozással jár együtt.³⁸ Márpedig a csekély súlyú, vagy a közepesen súlyos bűncselekmények kapcsán egy ilyen élmény aránytalan hátrányt jelent(het) a fiatal számára. A jogelmélet egységes abban, hogy a fiatalkorúak bírása kellő szakmai potenciállal, sajátos kvalifikáltsággal és sokirányú tudással rendelkezik ahhoz, hogy fel tudja mérni, mely esetekben indokolt a szakértő bevonása.³⁹

Általánosan megfogalmazódó igény – azaz mind a jogelmélet, mind a szűkebb szakma szerint is -, hogy a fiatalkorúak bírására, ügyészére háruló fokozott felelősség miatt a bírácoknak és az ügyészeknek a fiatalok nevelésében képzeteknek és tapasztaltaknak kell lenniük – ahogy ezt maga a német törvény is kimondja. Ezért ugyan nem kötelező, de elvárás, hogy a fiatalkorúak bírása – például egyetemeken, tanfolyamokon, konferenciákon - pszichológiai és pedagógiai alapismereteket is szerezzon, sőt a szociális munka terén gyűjtson tapasztalatot.⁴⁰ Az osztrák törvény azt rögzíti, hogy a fiatalkorúak büntető ügyeiben való részvételhez különleges alkalmasság szükségeltetik. Az ezen ügyekben eljáró bírácoknak és ügyészeknek a szükséges pedagógiai tudással, a pszichológiai és a szociális munka területén szerzett különleges ismeretekkel kell rendelkezniük.

A bíró és az ügyész azonban Németországban és Ausztriában is elsősorban jogi szakember, ezért mindkét törvény kötelezővé teszi a bíróságot segítő szervezet, a Jugendrichtshilfe (a továbbiakban Jgh) nevű intézmény, illetve szakembereinek részvételét az eljárásban. E nagy múltú szervezetek (Ausztriában például már 1928-tól működik) számos feladatot látnak el, melyek teljesítését két fő cél hatja át: egyrészt, hogy az eljárás legelejétől kezdve képviseljék a fiatal érdekeit, érvényre juttassák a nevelő, gondozó és szociális szempontokat, másrészt, hogy segítsék a bíróságot és az ügyészségeket törvényi feladataik ellátásában.

Az érettség kérdésében való döntéshez e szervezetek is jelentősen hozzájárulnak azzal, hogy minden olyan tény, információ, adatot ki kell

³⁷ J. Renzikowski (1990): Forensische Psychiatrie und Strafrechtswissenschaft. NJW 1990, S. 2910.

³⁸ H. Ostendorf (1991): Jugendgerichtsgesetz. Kommentar. 2. Auflage. Köln, Berlin, Bonn, München. § 3 Rn. 14

³⁹ H. Ostendorf (1991): Jugendgerichtsgesetz. Kommentar. 2. Auflage. Köln, Berlin, Bonn, München. § 3 Rn. 14

⁴⁰ U. Eisenberg (2004): Jugendgerichtsgesetz. Beck'sche Kurz=Kommentare Bd 48. 10. Auflage, Verlag C.H. Beck München.

emelniük, melyek a fiatalkorúak életviszonyainak és személyiségének megítéléséhez szükségesek. Így felderítik a fiatal családi és életviszonyait, eddigi életét és minden olyan körülményt, mely az eljárást és a vádlott tettének megítélését elősegítheti. E szervezet munkatársai készítik el a környezettanulmányt, hallgatják meg a fiatal mikrokörnyezetében élő embereket és a fiatalot is. Az így szerzett benyomásaik, tapasztalataik alapján beszámolót készítenek, melyben részint tényeket, részint értékelést közölnek. Ez az állásfoglalás meghatározó az eljárás során. (Sőt, például javaslatot kell tenniük a fiatalkorúak egészségét vagy nevelését veszélyeztető vagy károsító körülmények megszüntetésére is.) E jelentést szóban vagy írásban teszik meg az eljáró fiatalkorúak ügyészének vagy bírójának. (A büntetőeljárás során pedig - amennyiben szóban nyilatkoznak - tanúként hallgatják meg őket tapasztalataikról.)

A számos forrásból származó információk alapján a fiatalkorúak ügyésze vagy bírója a gyakorlatban a következő döntésre juthat:

- az egyszerűbb megítélésű, „szemmel láthatóan” átlagos esetről, mely fiatalkorúak kapcsán tipikusnak mondható, vagy az olyan fiatal ügyében, ahol egyértelmű jegyek, jellemzők mutatják az érettség hiányát, az eljáró hatóság további vizsgálat nélkül (a személyes benyomások, tapasztalatok, nyomozati anyagok, a fiatalkorúak bíróságát segítő szervezet jelentései alapján) dönt a büntethetőség kérdésében;
- az ún. atipikus eseteknél azonban, vagy ahol nem egyértelmű az érettség hiánya vagy annak oka, így például ha kóros elmeállapotra, alkohol- illetve drogfüggőségre utaló körülmények merülnek fel, további vizsgálatokat folytatnak le (pl.: szakértő bevonásával); az ügyészi, bírói gyakorlat azonban egységesnek mutatkozik abban, hogy ha bármilyen kétség is felmerül az érettség megléte kapcsán, inkább kizárják a fiatalkorú büntethetőségét.⁴¹

Eljárásjogi kérdések - jogkövetkezmények

Bár a német és osztrák büntetőeljárás - menetét tekintve - alapvetően megegyezik a magyar büntetőeljárással, számos eltérés tapasztalható.

A büntetőeljárás három nagy szakaszra tagozódik:

- a nyomozati szakra (Ausztria: nyomozás és vizsgálat) (Vorverfahren/Ermittlungsverfahren); ennek ura az ügyész; ez számtalan módon zárulhat, így például az eljárás megszüntetésével vagy vádemeléssel is;

⁴¹ U. Eisenberg (2004): Jugendgerichtsgesetz. Beck'sche Kurz-Kommentare Bd 48. 10. Auflage, Verlag C.H. Beck München.

- az ú.n. közbenső eljárásra (Zwischenverfahren/Eröffnungsverfahren); ez a magyar rendszerben a tárgyalás előkészítésének felel meg leginkább; itt az eljáró bíróság feladata annak vizsgálata, hogy minden feltétel fennáll-e a főtárgyalás megnyitására; amennyiben igen, úgy a főtárgyalást elrendelő határozatot hoz a bíróság;
- főtárgyalás (Hauptverhandlung); itt a bíróság azt vizsgálja, hogy a vádlott bűnös-e az adott bűncselekmény elkövetésében; a főtárgyalás ítélettel zárul, melyet a nép nevében hoz meg a bíróság;

Az érettség kérdésében való döntést – ahogy arra már utaltam – minél korábban meg kell hozni. Ezért ebben általában már az *ügyész állást foglal*.

- Ha a nyomozati szakban megállapítást nyer, hogy a büntethetőséghez szükséges érettségi feltétel nem áll fenn, avagy ennek fennállta kétséget kizáróan nem bizonyítható, úgy a fiatalkorúak ügyésze az eljárást a hiányzó büntethetőségre tekintettel (§170 II StPO) megszünteti⁴² és a gyámügyi bíróságnál indítványozza nevelő jellegű intézkedések elrendelését.⁴³

- Amennyiben a vádemelés megtörténtét követően, az ú.n. közbenső eljárás során állapítja meg a bíróság, hogy hiányzik a büntethetőséghez szükséges érettség, úgy a megfelelő indokok felsorolásával határozatban megtagadja a főtárgyalás megnyitását (Nichteröffnungsbeschluss) (§ 119 JJ 204 StPO), egyben a gyámügyi bíróságnál indítványozza nevelő jellegű intézkedések elrendelését;

- Bizonyos feltételek esetén a hiányzó felelősség először csak a bírói szakban mutatkozik meg. Minthogy bűncselekmény nem történt, a bírónak vagy fel kell mentenie a fiatalkorút vagy az eljárást meg kell szüntetnie (§ 47 I Nr. 3. dJGG). Ezzel természetesen kizárta válik minden további büntetőjogi szankció alkalmazása, ami bizonyos esetekben akár olyan benyomást is kelthet a fiatalkorúban, hogy a bíróság nem értékeli komolynak (súlyosnak) az általa elkövetett bűncselekményt - úgyszólván szabad kezét ad neki büntetendő cselekedetek megvalósítására. E következmények elkerülése érdekében szélesítette ki a törvény a fiatalkorúak bírójának hatáskörét, amennyiben lehetőség biztosított a számára arra, hogy az egyéb törvényekben (pl.: BGB, különösképpen a KJHG) szabályozott olyan intézkedéseket alkalmazhasson a fiatalkorú nevelése érdekében, amelyet a családjogi vagy a gyámügyi bíró rendelhet el. Tekintettel arra, hogy a megszüntető határozat nem támadható meg, ehhez az ügyész hozzájárulása szükséges. Az ügyészi hozzájárulás – különösen, ha már korábban megszületett – utóbb nem vonható vissza és nem köthető feltételhez. (dJGG 47 § (2))

⁴² dStPO 170. § II.

⁴³ U. Eisenberg (2004): Jugendgerichtsgesetz. Beck'sche Kurz=Kommentare Bd 48. 10. Auflage, Verlag C.H. Beck München, § 3 Rn. 58

Conclusio

Az erkölcsi-értelmi fejlettség, mint a büntethetőség feltételének meghatározása azt a célt szolgálja, hogy minden egyes, bűncselekményt elkövető fiatallal szemben a legmegfelelőbb eszközöket, válaszokat találja meg az állam. Amennyiben úgy látszik, hogy a bűnelkövetésre nem a büntetőjogi szankciók, a büntető-igazságszolgáltatás eszközrendszere adhatja meg a legmegfelelőbb választ, akkor - figyelemmel számos tényre, így például a büntetőjog ultima ratio jellegére – más jogterület (például a gyermekvédelem) által kínált reakció-lehetőségek közül kell választanunk. A cél ugyanis egyértelműen meghatározott: mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a fiatal ne kövessen el újabb bűncselekményt. Ehhez pedig egy hatékony és eredményes specialprevenációs eszközrendszerre van szükség.

Németországban és Ausztriában a jogalkotó álláspontja szerint azoknál a fiatal elkövetőknél, akik megfelelő érettséggel nem rendelkeznek, a büntetőjogi beavatkozás nem csak aránytalan, de - épp az elkövetések sajátos motiváltsága miatt - többnyire nem is éri el a célzott hatást.

Az érettség kérdésében való döntés súlya a jogalkalmazói oldal két jelentős szereplőjét, az ügyészt és a bírót terheli – mint ahogy sok más, igen lényeges kérdés is a büntetőeljárásban. A német és osztrák szakemberek már hosszú ideje foglalnak állást ebben a kardinális kérdésben is. A speciális képzésük adta széles tudásbázis, a már kialakult szempontrendszer, kellő gyakorlat és egy biztos háttérintézmény (Jugendgerichtshilfe), kétség esetén pedig egy szakértői bázis segíti őket e feladatuk ellátásában. Ennek is köszönhető, hogy a német és az osztrák bírói gyakorlatot nyomon követő adatbázisban alig találni olyan jogesetet, amely az érettség tárgyában hozott ügyészi/bírói döntést és annak felülbírálatát mutatná be.